

Η ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΠΟΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ

Κώστας Μαντάς

Δρ Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Μπρίστολ

Κατά τη διάρκεια της κλασικής περιόδου η πόλη υπήρξε το βασικό πολιτειακό κύτταρο του ελληνικού κόσμου. Στην κυρίως Ελλάδα, στα νησιά του Αιγαίου, στα παράλια της Μ. Ασίας και της Μαύρης θάλασσας άκμαζαν πολυάριθμες πόλεις. Ως πολιτικοί σχηματισμοί, οι ελληνικές πόλεις λειτουργούσαν αυτόνομα. Η καθημέριά ήταν ένα είδος ξεχωριστού κράτους, μολοντί αρκετές ανήκαν σε χαλαρές ομοσπονδίες, όπως οι Αμφικτυονίες, θρησκευτικού χαρακτήρα. Βέβαια η αληθινή ανεξαρτησία ήταν ανέφικτη, καθώς μας δείχνει το παράδειγμα των ιωνικών πόλεων της Μ. Ασίας, που βρίσκονταν κάτω από την περσική κυριαρχία και στη συνέχεια υπό την αθηναϊκή ηγεμονία (5ος π.Χ. αι.).

Η ελληνική πόλη είχε ως σκοπό της την εξασφάλιση μιας καλύτερης ζωής για τους κατοίκους της. Δεν περιλάμβανε μόνο το **άστυ**, αλλά και τη χώρα, την αγροτική περιοχή γύρω από τον αστικό πυρήνα. Οι πόλεις είχαν διαφορετικά πολιτεύματα, ήταν δημοκρατίες ή ολιγαρχίες, αυτό όμως δεν αλλοίωνε τον ουσιαστικό τους χαρακτήρα ως προηγμένων κοινωνικοπολιτικών σχηματισμών.

Κάθε πόλη, εκτός από το σύνολο των ιδιωτικών οικιών, περιλάμβανε και μια σειρά από δημόσιους χώρους και οικήματα: την **αγορά**, όπου διεξαγόταν το εμπόριο και η οποία – στις δημοκρατικές πόλεις – ήταν το κέντρο της πολιτικής ζωής, το **βουλευτήριο**, όπου συνεδριάζαν οι αντιπρόσωποι των πολιτών, το **πρυτανείο**, που εκτελούσε πολλαπλές λειτουργίες (κέντρο της πολιτιστικής και θρησκευτικής ζωής, οργανισμός κοινωνικής πρόνοιας, χώρος διαδοχής των προεσβευτών αλλά και στίσιος διακεκριμένων πολιτών)¹.

Περιλάμβανε επίσης το **γυμναστήριο**, χώρο άθλησης των μελλοντικών πολιτών, αλλά (στην Αθήνα τουλάχιστον) και πνευματικό κέντρο, το **θέατρο**, χώρο φαυλαγωγίας (με την αρχαιοελληνική σημασία του όρου), τα **βαλανεία** (δημόσια λουτρά), και βέβαια τους **ναούς** τούς αφιερωμένους στις θεότητες της δημοσίας λατρείας. Όλοι αυτοί οι δημόσιοι χώροι και τα οικοδομήματα κάλυπταν τις ανάγκες, υλικές, πνευματι-

κές, θρησκευτικές, πολιτικές, των κατοίκων του άστεως και της χώρας. Συνήθως οι κλασικές πόλεις περιβάλλονταν από τείχη που εξασφάλιζαν την άμυνα του άστεως, αλλά λειτουργούσαν και ιδεολογικά, συμβόλιζαν δηλαδή την ξεχωριστή θέση του άστεως².

Βέβαια αυτό είναι ένα θεωρητικό μοντέλο που προσιδιάζει στην Αθήνα του 5ου π.Χ. αιώνα, μια ξεχωριστή πόλη, που εκμεταλλεύτηκε οικονομικά τη θέση της ως ηγετίδας του ιωνικού ελληνισμού εναντίον της περσικής απειλής, για να υλοποιήσει ένα λαμπρό οικοδομικό πρόγραμμα. Μικρότερες πόλεις δεν μπόρεσαν να δημιουργήσουν ανάλογα δημόσια οικοδομήματα: η Σπάρτη μάλιστα δεν διέθετε τείχη ως τα μέσα του 2ου π.Χ. αιώνα.³

Ανάλογα εναρμονισμένο ήταν και το πολιτικο-κοινωνικό σύστημα: η αυτονομία των πόλεων στηριζόταν στην ενεργό συμμετοχή των πολιτών στην πολιτική και στρατιωτική ζωή. Πολύ απλά, η πόλη ήταν το σύνολο των πολιτών, δηλ. των αρσενικών "αυτοχθόνων" κατοίκων: Οι μέτοκοι, οι δούλοι, οι γυναίκες, μολοντί είχαν τη θέση τους στη θρησκευτική και οικονομική ζωή, κινούνταν στις παρυφές της κοινωνίας των πολιτών.

Από την ελληνιστική εποχή όμως, η θέση της πόλης στον ελλαδικό χώρο αλλάζει. Οι πόλεις χάνουν την αυτονομία τους, περνούν στην κατοχή ή τη σφαίρα επιρροής των ελληνιστικών βασιλείων. Οι συνεχείς πόλεμοι των ελληνιστικών

χρόνων οδήγησαν σε καταστροφές πόλεων, στην εξασθένιση των οικονομικών τους λειτουργιών και στη σταδιακή μετάβαση της πολιτικής εξουσίας στα χέρια των πλουσίων⁴. Οι πόλεις της ρωμαϊκής κατάκτησης της Ελλάδας, και στη συνέχεια οι εμφύλιοι πόλεμοι των Ρωμαίων στρατηγών, είχαν ολέθριες συνέπειες για τις ελληνικές πόλεις: η περίπτωση της Κορίνθου είναι ενδεικτική. Καταστράφηκε ολοσχερώς από τον Μόμοιο το 146 π.Χ., οι πολίτες της εξοντώθηκαν, τα γυναικόπαιδα και οι δούλοι εξανδραποδίσθηκαν. Ανάλογη τύχη είχαν και άλλες πόλεις της Αρχαϊκής Συμπολιτείας και της Βοιωτίας⁵. Επόμενο ήταν όο ο ελλαδικός χώρος θα αντιμετώπιζε σοβαρότατα προβλήματα, δημογραφικά και οικονομικά.

Οι φιλολογικές μαρτυρίες συγγραφέων της πρώιμης αυτοκρατορικής εποχής (1ος-2ος μ.Χ. αιώνας) περιγράφουν με ζωηρούς τόνους την κατάσταση της κυρίως Ελλάδας. Ο γεωγράφος Στράβων σχολιάζει την ερήμωση πολλών ιστορικών πόλεων, όπως της Μεγαλόπολης⁶. Ο ρήτορας του 2ου μ.Χ. αιώνα Δίων Χρυσόστομος έκανε επίσης αναφορές στην ερήμωση του ελλαδικού χώρου⁷. Ιδιαίτερα χρησιμοποιήθηκε ως απόδειξη για την παρακμή του ελληνικού άσπεως κατά την πρώτη αυτοκρατορική περίοδο ο 7ος ή 8ος αιώνας, όπου μια μη ονομαζόμενη ευβοϊκή πόλη (πιθανότατα η Κάρυστος) περιγράφεται ως βυθισμένη σε πλήρη παρακμή: τα 2/3 της αγροτικής εκδοχώρας του άσπεως έχουν ερημωθεί και μένουν ακαλλέργητα λόγω ολιγάνθρωπιας και αδιαφορίας⁸. Ανάλογη η τύχη και των κατ'εσχόντ δημοσίων χώρων της πόλης: το γυμναστήριο έχει μετατραπεί σε οργανωμένο χωράφι, η αγορά σε τόπο βοσκής⁹. Αυτή η ερήμωση υποδηλώνει και πολιτική παρακμή. Για μια σωστή ιστορική ανάλυση, όμως, δεν επαρκούν οι πληροφορίες των φιλολογικών πηγών, ιδίως εκείνων των συγγραφέων που, όπως ο Δίων Χρυσόστομος, ανήκουν στον κύκλο της 2ης Σοφιστικής, ενός αρχαϊζόντος φιλολογικού κινήματος της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής εποχής, που χρησιμοποιούσε λογοτεχνικούς τόπους του παρελθόντος¹⁰. Χρειάζεται η διασταύρωσή τους με αυτά που οι Αγγλοσάξονες αποκαλούν "hard evidence", δηλαδή τα πορίσματα της μελέτης των σύγχρονων επιγραφικών και αρχαιολογικών ευρημάτων. Στην περίπτωση της Καρύστου, οι αρχαιολογικές έρευνες δίνουν εικόνα διαφορετική από εκείνη που μας περιγράφει στον 8ο αιώνα ο Δίων Χρυσόστομος: η πόλη γνώρισε ακμή της οικονομίας της κατά την Ελληνιστική και τη Ρωμαϊκή περίοδο, λόγω της γενίτιασής της με λατομική χαρακτηριστού μαρμάρου – αυτό συνάγεται από την επέκτασή του χώρου της πόλης κατά τη Ρωμαϊκή εποχή, καθώς και από την ανέγερση δημοσίων κτηρίων και ναών¹¹.

Μολονότι, λοιπόν, η εμμονή σε μια ρωμαϊκή Ελλάδα με καταστραμμένες ή παρακμάζουσες πόλεις είναι υπερβολική, από την άλλη, η κυρίως Ελλάδα δεν μπορεί να συγκριθεί ως προς τον αριθμό και τον πλούτο των πόλεων της με τη Μ. Ασία. Στα δυτικά παράλια της σημερινής Τουρκίας ο ελληνικός "αστικός" πολιτισμός συνέχισε να ακμάει οικονομικά και πολιτιστικά: η Έφεσος, η Πέργαμος, η Σμύρνη παρέμειναν αξιόλογα οικονομικά κέντρα, όπου άκμασε το

φαινόμενο του ευεργετισμού: πλούσιοι γαιοκτήμονες, μέλη της βουλευτικής τάξης των πόλεων, όπου από την ύστερη Ελληνιστική περίοδο εγκαθιδρύθηκαν τιμοκρατικά καθεστώτα, χρησιμοποίησαν μέρος της περιουσίας τους για να συντηρήσουν ή να αυξήσουν τα δημόσια κτήρια των πατριών τους. Η ευφορία ενδοχώρα της Μ. Ασίας και η γενίτιασή της με τη Μεσοποταμία και των Λιμανίων της με την Αίγυπτο επέτρεψαν την άνθηση του εμπορίου μέσα στις επηρεασμένες συνθήκες που εξασφάλισε η Pax Romana. Αντίθετα, η φτωχή γεωργικά κυρίως Ελλάδα δεν μπόρεσε να αναπτύξει έντονη οικονομική δραστηριότητα. Οι παλιές πόλεις δεν μπόρεσαν να βρουν τη ζωτικότητα τους και στηρίζονταν στην καλή θέληση ορισμένων ευεργετών για την επισκευή δημοσίων χώρων ή την αναζωογόνηση τελευταίων: η πόλις Θεσσαλία της Αρκεσίνης, πόλις της Αμοργού, τιτάως ως "κρηδομινή" σε τιμητικό ψήφισμα των πολιτών, γιατί επισκεύασε την αγορά που κείτονταν ερειπωμένη από χρόνια¹². Ο Επαμεινώνδης, από τη βοιωτική Ακράφια, προχώρησε στη κατασκευή αποξηραντικών έργων στην Κωπαΐδα, καθώς και στην αναδιοργάνωση των Πτωίων, θρησκευτικής γιορτής που είχε πάψει να τελείται από τριακονταετία λόγω έλλειψης πόρων¹³.

Οι πόλεις υπέφεραν επίσης από τη βαριά φορολογία που επέβαλε το ρωμαϊκό κράτος. Από το γενικό κλίμα της παρακμής στην κυρία Ελλάδα εξέφυγαν μόνο όσες πόλεις δημιουργήθηκαν ή επανιδρύθηκαν από τους Ρωμαίους ως αποικίες, καθώς και οι δύο πρώην μεγάλες δυνάμεις, Αθήνα και Σπάρτη, που ο προορισμός τους ήταν να λειτουργούν ως πόλεις-μουσεία και χώροι τουρισμού για τους Ρωμαίους με εκλεπτυσμένα γούστα. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται η Νικόπολι στην Ηπειρο, που ιδρύθηκε από τον Αύγουστο για να επισφραγισθεί η νίκη του επί του Αντωνίου και της Κλεοπάτρας στο Άκτιο (31 π.Χ.), η Πάτρα και η Κόρινθος στην Πελοπόννησο, πόλεις σε θέσεις-κλειδιά για την επικοινωνία με την Ιταλία. Οι ρωμαϊκές αποικίες είχαν το νομικό και πολιτικό καθεστώς των Λατινικών πόλεων και κατοικούσαν από ανθρώπους που ήταν κάτοχοι της ρωμαϊκής πολιτείας. Αυτές οι νέες "ρωμαϊκές πόλεις" στην Ελλάδα προκίσθηκαν με την υποχρεωτική μετατόπιση πληθυσμών από γειτονικές πόλεις στις νεοδημιουργημένες, με προσάρτηση εδαφών που ως τότε ανήκαν σε άλλες γειτονικές πόλεις, ή ακόμη και με τη μεταφορά σε αυτές ιερών αντικειμένων¹⁴.

Είναι ολοφάνερη η πρόθεση της κεντρικής ρωμαϊκής εξουσίας να δημιουργήσει στην επαρχία της Αχαιίας, όπως ονομαζόταν η κυρίως Ελλάδα (πλην Μακεδονίας και Ηπείρου), νέα αστικά κέντρα με λατινικό πληθυσμό και κατεύθυνση προς την παλική χερσόνησο. Η Κόρινθος, που ιδρύθηκε ως ρωμαϊκή αποικία από τον Ιούλιο Καίσαρα το 44 π.Χ., έχει αφήσει σημαντικό αρχαιολογικό και επιγραφικό υλικό, που ήρθε στο φως κατά τη διάρκεια συστηματικών αρχαιολογικών ανασκαφών στην περιοχή της αρχαίας Κορίνθου από τη δεκαετία του 1920 έως σήμερα: όλο αυτό το υλικό χρησιμοποιήθηκε από τον D. Engels για τη συγγραφή μιας αξιόλογης μονογραφίας πάνω στην ιστορία της ρωμαϊκής Κορίνθου¹⁵. Η Κόρινθος διέθετε έργα δημόσιας ωφέλειας, όπως το

Πρόσψη της αναστημένης Βιβλιοθήκης του Κέλσου στην Έφεσο (2ος μ.Χ. αι.). Το οικοδόμημα, που ήταν αρχιτεκτονικά αυτόνομο και όχι τμήμα ενός γυμνασίου ή ενός λουτρού, αποπνέει το πομπώδες πνεύμα της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής εποχής.

υδραγωγείο του Αδριανού (μήκους 100 χλμ.), που τροφοδοτούσε την πόλη με νερό από τη Συμφαλία. Όπως επισημαίνει ο S. Alcock, ένα υδραγωγείο τέτοιων διαστάσεων θα ήταν αδύνατο κατά την κλασική εποχή, όταν οι αυτόνομες πόλεις βρίσκονταν συχνά σ'εμπόλεμη κατάσταση και επομένως η διέλευση νερού μέσα από εχθρικά εδάφη θα ήταν αδύνατη¹⁶. Ήταν επίσης η έδρα των *Ισθμίων*, αθλητικών εκδηλώσεων προς τιμή της αυτοκρατορικής οικογένειας, που θεσμοθετήθηκαν στα τέλη του 1ου π.Χ. αιώνα¹⁷. Ο πλούτος και η έμμεση πολιτική δύναμη που θα μπορούσαν να αποκτήσουν οι πολίτες της Κορίνθου αποδεικνύονται από τον επιγραφικό "φακέλο" της Ιουίας Θεοδώρας, μιας πολιτίδας της Κορίνθου που έδρασε ως ανεπίσημος πρόεδρος της Λυκιακής Ομοσπονδίας, χρησιμοποιώντας τη φιλοξενία και την πολιτική επιρροή της (αρχές του 1ου μ.Χ. αιώνα)¹⁸. Αυτές οι επιγραφές μαρτυρούν επίσης την ύπαρξη ενός δικτύου κοινωνικών σχέσεων ανάμεσα στις υψηλές κοινωνικές τάξεις της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής κοινωνίας, δικτύου που περιλάμβανε πόλεις αρκετά μακρινές μεταξύ τους.

Ενώ η Κορίνθος και η Πάτρα αντιπροσώπευαν τον νέο τύπο ρωμαϊκής πόλης που ωφελήθηκε από τη ρωμαϊκή επέμβαση στο ελληνικό αστικό τοπίο, η Αθήνα και η Σπάρτη επιζούν ως σκιές του παλαιού εαυτού τους. Η Αθήνα υπέφερε πολύ από τις καταστροφές που προκάλεσαν τα στρατεύματα του Σύλλα το 80 π.Χ., όταν την κυρίωςαν μετά από πολιορκία ενός έτους, για να την τιμωρήσουν για τη φιλο-μιθριδατική της στάση. Ακολούθησε η πλήρης παρακμή της πόλης, με την ιδιοκτησία της γης να συγκεντρώνεται στα χέρια μιας ολιγαρχικής ελίτ και την συνεπακόλουθη οριστική μετατροπή του πολιτεύματος σε ολιγαρχικό. Οι πλούσιοι γαιοκτήμονες ήταν συνήθως Ρωμαίοι πολίτες, όπως άλλωστε μαρτυρεί και μια αθηναϊκή επιγραφή που καταγράφει τις ιδιοκτησίες πενήντα δύο Αθηναίων (είκοσι μια γυναίκες ανάμεσα τους) σε διαφορετικούς δήμους της Αττικής¹⁹.

Το φαινόμενο του ευεργετισμού στην Αθήνα δεν γνώρισε ιδιαίτερη ανάπτυξη. Μόνο στο 2ο μ.Χ.

αίωνα παρουσιάζονται δύο μορφές υπερ-ευεργέτη: ο πολυεκατομμυριούχος Ηρώδης ο Αττικός και ο φιλέλληνας αυτοκράτορας Αδριανός, που χρηματοδότησε την κατασκευή πολλών δημοσίων έργων και κτηρίων στα πλαίσια της "φιλελληνικής" πολιτικής του (υδραγωγείο, λουτρό, βιβλιοθήκη, Ολυμπίο)²⁰. Οι Αθηναίοι πολίτες τίμησαν τον αυτοκράτορα-ευεργέτη τους με τον τίτλο του επώνυμου άρχοντα²¹. Η περίπτωση του Αδριανού δεν είναι τυπική της στάσης της ρωμαϊκής εξουσίας απέναντι στην Αθήνα. Ο φιλελληνισμός²² ήταν ένα είδος μόδας που αναπτύχθηκε τον 2ο μ.Χ. αιώνα και οδήγησε αρκετούς νεαρούς Ρωμαίους των ανώτερων τάξεων να φοιτήσουν στις φιλοσοφικές σχολές της Αθήνας, συμβάλλοντας έτσι στην τόνωση της τοπικής οικονομίας.

Τα τείχη της πόλης καταφεύχτηκαν από τον Σύλλα και η πόλη δεν απέκτησε νέες οχυρώσεις παρά στα τέλη του 3ου μ.Χ. αιώνα, όταν οι επιδρομές των Έρουλων κατέστησαν αναγκαία την οχύρωση των πόλεων της κυρίως Ελλάδας. Η ορμή όμως των βαρβαρικών επιδρομών δεν μπορούσε να αντιμετωπισθεί από τους απόλεμους κατοίκους της κυρίως Ελλάδας: η Αθήνα, η Κορίνθος, το Άργος και η Σπάρτη καταστράφηκαν²². Η Σπάρτη επίσης άεστούργησε ως κέντρο "πολιτιστικού τουρισμού" για πλούσιους Ρωμαίους. Λόγω της φιλικής στάσης της προς τον Αύγουστο, η πόλη ανταμείφθηκε με την παραχώρηση της νήσου των Κυθήρων, ενώ η ανώτερη τάξη της, εκρωμαϊσμένη, επιχείρησε μια "αναβίωση" του κοινωνικού συστήματος της αρχαϊκής και κλασικής Σπάρτης: οι αθλητικοί αγώνες αγοριών και κοριτσιών εντάχθηκαν στα πλαίσια της λατρείας της αυτοκρατορικής οικογένειας²³, ενώ για πρώτη φορά στην ιστορία της η Σπάρτη γνώρισε έντονη οικοδομική δραστηριότητα²⁴. Πρόσφατες αρχαιολογικές ανασκαφές αποκάλυψαν τα ερείπια αστικών επαύλων με εσωτερικά αίθρια, ιδιωτικά λουτρά και διακόσμηση με γλυπτά και ψηφιδωτά²⁵.

Η οικονομική ζωή των πόλεων της ρωμαϊκής Ελλάδας στριζόταν στη γεωργία. Στην Αθήνα, με νόμο του Αδριανού, δημιουργήθηκαν κανόνες

για την εξαγωγή του κυριότερου αγροτικού προϊόντος της Αττικής, του ελαιολάδου²⁶. Δεν έλειπαν όμως και άλλες μορφές παραγωγής πλούτου. Στην Πάτρα, ο Παυσανίας σημειώνει ότι υπήρχε αναλογία γυναικών προς τους άνδρες 2:1, λόγω της απασχόλησης γυναικείου εργατικού δυναμικού στη βιοτεχνία επεξεργασίας του λιναριού²⁷. Η κοινωνική διαστρωμάτωση δεν μεταβλήθηκε ριζικά από την κλασική εποχή. Σε επιγραφές από τη Μ. Ασία, ο πληθυσμός λαμβάνει χρηματικά ποσά ως δώρα, ανάλογα με την κοινωνική κατηγορία στην οποία υπάγεται. Έτσι, στην επιγραφή της ευεργέτιδας Μηνοδώρας (Σύλλου, 3ος μ.Χ. αιώνας), η ιεραρχία των κατώκων έχει ως εξής: α. βουλευτές, β. γερούσιαστές, γ. μέλη της εκκλησίας του δήμου, δ. πολίτες, ε. απειλευμένοι δούλοι, στ. πάροκοι και ζ. οι γυναίκες των βουλευτών και των γερούσιαστών²⁸. Από αυτή την επιγραφή συμπεραίνουμε ότι τον 3ο μ.Χ. αιώνα οι πολίτες είχαν χωριστεί σε δύο κατηγορίες: σ' εκείνους που διατηρούσαν τα δικαιώματα της κλασικής εποχής και σε κείνους που είχαν απλά το δικαίωμα να φέρουν τον τίτλο του πολίτη. Επίσης, μια καινούργια κατηγορία ύληθυσμού στις ελληνιστικές πόλεις είναι εκείνη των Ρωμαίων, που αναφέρονται σε πολλές επιγραφές της εποχής ως κάτοχοι δικαιωμάτων (συμμετοχή στις λίστες των ευεργετούμενων αλλά και υποχρεοί φορολογίας)²⁹.

Την παρακμή της δημοκρατίας επιβεβαιώνει και η απολιτικοποίηση δημόσιων κτηρίων, όπως το γυμνάσιο και το προναύειο. Το γυμνάσιο, βάσει επιγραφικών μαρτυριών, σε πολλές πόλεις έχει συγχωνευθεί με τα λουτρά και έχει μετατραπεί, με την προσθήκη χώρων ψυχαγωγίας (π.χ. βιβλιοθήκων), σε κέντρο αναψυχής, όπου συχνάζουν πλέον οι κυρίες της αριστοκρατίας, ή σε τόπο οργάνωσης συμπλοσίων³⁰. Όπως παρατηρεί ο S. G. Miller, κατά τη Ρωμαϊκή εποχή η κύρια λειτουργία του προναυείου ήταν θρησκευτική. Αυτό γίνεται ξεκάθαρο στην περίπτωση της ρωμαϊκής Εφέσου, όπου πληθώρα επιγραφών καταγράφει την κεντρική θέση της Λατρείας της Εστίας στο προναύειο, καθώς και τις ιεραρχικές υποχρεώσεις του πρότανη, που συχνά κατά τη Ρωμαϊκή εποχή ήταν γυναίκα. Και αυτή είναι επίσης μια σημαντική διαφοροποίηση από την Κλασική εποχή, όπου η γυναίκα παρούσα στο προναύειο ήταν απαγορευμένη³¹.

Η αλλαγή στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό και τη λειτουργία της αγοράς κατά τη Ρωμαϊκή εποχή φανερώσει επίσης τη μείωση του ζωτικού της ρόλου στην πολιτική ζωή της πόλης. Ενώ τον 5ο και τον 4ο π.Χ. αιώνα οι αγορές κτίζονται σύμφωνα με το υποδάμιο σύστημα, δηλαδή το πολεοδομικό σύστημα κατά το οποίο οι δρόμοι τέμνονται κάθετα μεταξύ τους και οι κατοικησιμοί χώροι χωρίζονται σε ισουμεγέθη ορθογώνια, στη ρωμαϊκή περίοδο οι αγορές σχεδιάζονται σαν ένα ορθογώνιο που περιβάλλεται από στοές, οι οποίες τις κλείνουν και τις αυτονομούν ως χώρο από το υπόλοιπο άστυ³². Καθώς οι δημόσιες πολιτικές συζητήσεις σπανίζουν πλέον, η αγορά περιορίζεται στον οικονομικό της ρόλο. Το θέατρο δεν μπορούσε να αποτελέσει εξαίρεση: τα θεάματα που ευδοκίμουν στα θέατρα της Ρωμαϊκής εποχής ήταν οι μονομαχίες και όχι οι θεατρικές παραστάσεις³³. Εφόσον δεν υπήρχε πλέον ου-

σιαστική δημοκρατία, το θέατρο δεν μπορούσε παρά να λειτουργήσει ως χώρος θεάματος. Από τη μεταβολή της λειτουργίας των δημόσιων χώρων του άστυς, γίνεται φανερή η αλλαγή του ρόλου του άστυς από αυτόνομη πολιτικής μονάδας σε τμήμα του διοικητικού μηχανισμού του ρωμαϊκού κράτους.

Σημειώσεις

1. Για τις πολλαπλές χρήσεις των προναυείων και τη μεταστροφή τους κατά την Ελληνιστική και τη Ρωμαϊκή εποχή, βλ. S. G. Miller, *The Pronaueion*, Berkeley, London, 1978.
2. Για μια ανάλογη ιδεολογική σημασία των ταξών σε μια διαφορετική αρχαία κοινωνία, βλ. την Μόνα, βλ. Δ. ντελ Αόντα, βλ. Δ. ντελ Αόντα, Ο πολιτισμός των Μόνα, Αθήνα, 1963, σ. 225.
3. Στ. Ρουτοπούλου και Α. Μόσχου-Τσιμίη, "Συνωτικές ανακαταστάσεις στη Σπάρτη", εφημερίδα *Καθημερινή*, 26 Ιανουαρίου 1986, σ. 32 του σφερόκομπος "Οι συνωτικές στην Πελοπόννησο".
4. F. Verhe, *Eticaud and Cicutaes*, London, 1950. M. Sarrin, "Αθήνα: Η εξουσία στα χέρια των Πλακούντων", *Ιστορία* 239, 1965, σ. 26-33.
5. S. F. Alcock, *Graeca Capta: The Landscapes of Roman Greece*, Cambridge, 1993, σ. 8-17.
6. Στράβων, 8.8.1 πέλοιο του π.Χ. - αρχές του μ.Χ. αιώνα.
7. Δίαν Χουρστούσιος, 33.29.
8. Δίαν Χουρστούσιος, 7, 34-36.
9. Δίαν Χουρστούσιος, 7, 38-40.
10. Αρχαιολογικοί "τόποι" είναι θεατρικά κτίρια που ενοικιαζότανε, διακρινόμενα στη λογοτεχνία, από την αρχαϊκή ή τη ρωμαϊκή περίοδο (π.χ., της παντρεμένης γυναίκας που έχε νεότερο έρωστή ή του παιδιού που το εγκατέλειπε στην εξοχή κλπ.). Για το κτίσμα της 2ης Σπάρτης, βλ. G. W. Bowersock, *Greek Sarphos in the Roman Empire*, Oxford, 1969.
11. S. Alcock, *Graeca Capta*, σ. 101.
12. IG XII 7 to 49 (πέλοιο του π.Χ. αιώνα).
13. IG VII 2712 (1ος μ.Χ. αιώνας).
14. S. Alcock, *Graeca Capta*, σ. 132-139.
15. D. Engels, *Roman Corinth*, Chicago, 1969.
16. S. Alcock, *Graeca Capta*, σ. 124-125.
17. J. H. Kent, *Corinth: The Inscriptions 1926-1950*, Princeton, 1966.
18. Murphy O'Connor, *Saint Paul's Corinth*, Wilington, 1969.
19. R. A. Kearley, "Women in public life in the Roman East", In *Ancient Society: Resources for Teachers*, 15, 1985, σ. 124-137.
20. Βλ. J. Day, *An Economic History of Athens under Roman Domination*, N. York, 1942, σ. 232-235, για την επιγραφή του διοικητή. Για την καταστροφή των Αθηνών από τον Σίλλα βλ. Πολύταχος, Σύλλογος, 15.
21. S. Alcock, *Graeca Capta*, σ. 93, 156, 163, 181, 184, 167.
22. J. H. Oliver, *The Civic Tradition and Roman Athens*, Baltimore, 1960, σ. 104.
23. O. Müller, *Οι Ρωμαίοι εν Ελλάδι*, Αθήνα, 1993, σ. 31-32.
24. K. Mantas, "Women and athletics in the Roman East", *Nipharhos* 9, 1995, σ. 105-144.
25. P. Cartledge and A. Spawforth, *Hellenistic and Roman Sparta: A Tale of two cities*, London, 1989.
26. Στ. Ρουτοπούλου και Α. Μόσχου-Τσιμίη, "Συνωτικές ανακαταστάσεις", σ. 32.
27. S. Alcock, *Graeca Capta*, σ. 83.
28. IGRI III, 800-802.
29. S. Alcock, *Graeca Capta*, σ. 6-75, 76-78. Βλ. επίσης BHC 104, 1980, σ. 211 και A. Miel, 1981, σ. 41.
30. F. Yeşil, *Baths and bathing in Classical Antiquity*, N. York, 1992.
31. S. G. Miller, *The Pronaueion*, σ. 22-25. Για τις επιγραφές της ρωμαϊκής Εφέσου βλ. *Forschungen in Ephesos*, 1993.
32. R. E. Wycherly, *How the Greeks Built Cities*, London, 1962.
33. Βλ.ος του Αντολίανου του Νεανέως, 4, 5.

The Transformation of the Classical Town in the Roman Period

C. Mantas

The town was the basic political unit in the Hellenic area during the classical era. In the Hellenistic and Roman periods, many towns, especially in mainland Greece, suffered heavily from the wars of conquest of the Romans and then from the civil fights of the late years of the Republic. In the Greek mainland, Patras, Corinth and Nikopolis, all Roman colonies, were the only towns that prospered. Athens and Sparta, on the contrary, became a shadow of their glorious past, functioning as centers of secular cultural tourism. The transformation of the Greek town from an autonomous state to a part of the Roman Empire is certified by the changes observed in the architectural function of its public buildings.